

Peternák Miklós

Fényképek a művészeti képzés háttérében Pillanatképek a Magyar Képzőművészeti Egyetem fotógyűjteményéről

Jelen szöveg a Magyar Képzőművészeti Egyetem (továbbiakban MKE) kiállítótermében 2016 és 2018 években rendezett, az egyetem fényképgyűjteményét bemutató kiállítások előkészítése, illetve tapasztalatai során keletkezett írások egyike, melyet a *Per Aspera ad Astra* folyóirat felkérésére állítottam össze az itt olvasható formában. Fényképekről lesz alább szó, de mivel tudjuk, a fényképen sok minden nem látszik, a hiányzó kontextus megmutatása segíthet megérteni, hogy maguk a fényképek miért nem látszottak legalább egy évszázadon át, mialatt a nyilvántartott leltári tárgyakból meglepő módon gyűjteményé váltak. Összegző tanulság helyett az olvasó néhány mikrotörténelmi interfe renciára számíthat, amely a képek valamikori fénytöréséből legalább annyira következik, mint a háttér megvilágítani próbáló szövegből.

Keleti Gusztáv

1869–1870 táján Magyarországon a képzőművészet helyzete siralmasnak volt mondható, nyilvános műgyűjtemények vagy rendszeres kiállításokra alkalmas, megfelelő szintű intézmények alig léteztek.¹ A Magyar Tudományos Akadémia székházának emeletén rendezte kiállításait a Képzőművészeti Társulat, íme a *Fővárosi Lapok* tudósításának egy részlete:

„A képzőműv. társulatot – szokás szerint – most sem igen látogatják. Valószínűleg az akadémiai palota hátsó szűk és magas lépcsőivel nem tud a világ megbarátkozni. Pedig most is sok érdekest lehet benne látni, többi közt Zichy Mihály érdekes műveinek fényképeit: jelenetek a cár életéből, a mint medvére vadászik s a mint szánon hajt át egy falun a nép hasrafekvő tisztelgése közt, ivó és kártyázó csapatokat, a »kísértés« jelenését (egy férfi ékszerekkel csábit egy hölgyet), halálangyalt sziklák fölött, stb. Érdekes nézni (ha ugyan még el nem vitték kiállítás végett német földre) a Székely Bertalan műgondos és gondolatelljes képcyklusait is. Ezekből négy kis lap illusztráció Petőfi »Tündéralom«-jához, tizenkettő pedig egy nő élettörténetét ábrázolja, a sejtelem, megkérés, válás, megsebesülés, ima, hazatérés, menyasszonyság, mézes hetek, az első szülőlt, anyagondok és gyermekáldás jeleneteivel. Egyszerű és kedélygazdag kis képek.»²

¹ „Fejlődését gátolják alulról a nemzet zömében a részvét és érdekeltség hiánya, felülről az értelmiség körében a fogékonyság és műértelem csekély mérve, továbbá a bizalmatlanság és kicsinylés. Tetleges támogatást eddig, úgy szólván, sehonnan nem nyert, jövőjének biztosítéka semmi. Reményoszlopa, minden támasza, néhány fölvilágosodott hazafias szellemű művész és műbarát, a nemzeti kormánynak kijelentett hajlandósága arra: hogy a műoktatás terén reformokat teend, jobban mondvá hogy annak alapját lerakja – és – de már itt kifogytunk a biztató érvelésből, hacsak számításuk körébe bele nem vonjuk, nem annyira a nemzeti becsvágyat, mint a becsületérzést, mely talán tétlenül sokáig nem nézheti többé a külföld sürgető példáját és jóllétének folytonos gyarapodását – hazánk rovására.”

² A képzőműv. társulatot... *Fővárosi Lapok*, 1871. március 12. 269.; Székely Bertalan említett sorozatáról: BICSKEI 2010.

Zichy Mihály „*rajzainak és festvényeinek fényképezett másolatai*” 1871. február elsejétől voltak láthatók,³ s a kiállításról Keleti Gusztáv⁴ két alkalommal is írt. *Tárcalevél Zichy Mihály kiállított fényképeiről* című, március 17-re datált írása részletesen foglalkozik – talán nem is annyira a kiállítással, mint – Zichyvel⁵, másfél hónappal a megnyitó után: „Tény az, hogy Zichy fényképei sem vetettek nagy hullámot közönségünkben; meglehet, mert nem is tudja talán, hogy ki vannak állítva”⁶ – írja, majd megállapítja: „Zichy Mihály bámulatosan sokoldalú művész; véghetetlenül produktív. A mit újabb műveiből jelenleg – s emlékezetem óta itthon először – kiállítva szemlélünk, csak kis töredékük; lehet, hogy csak annyi, a mennyit éppen fényképi másolatban bír, s koronkint kedveskedésül küldözget ittlakó fivérének.”⁷ S még egy alkalommal utal arra a körülményre, hogy a kiállításon csak fénykép-reprodukciók láthatók:

„Ha másolatok helyett az eredeti művekkel állanánk szemben, e körülmény alapos kiderítése lelkiismeretbeli kötelességünk volna; e fényképek azonban csak lopva engednek pillantani Zichy tehetségének »örökké forrongásban levő kráterébe«, s így csakis a gyanítás és sejtelem szerény kifejezésére nyújtanak elfogadható alapot.”⁸

Keleti cikkére kritikai reflexió jelent meg, s így erre reagálva két héttel később, március 31-én újra visszatért a témára, idézve az őt ért kritikákból:

„Továbbá, hogy csak fölületesen jellemzem Zichyt, a festészt; ezt bölcs megalázkodással magam is kijelentettem, mert eredeti művek helyett csak fényképekkel állunk szemben, »melyek csupán egyéni nézetek nyilvánítására nyújtanak elfogadható alapot.« Ezek saját szavaim. Sapiienti stb. (...) A—th cikkének rám vonatkozó utolsó passzusát szó szerint idézem: »Miképp beszélhet Keleti Gusztáv a fényképek látása után falfestvényekről, freskókról, történeti képekről, miket Zichy festene, az egyáltalán nem világos.« Egész tisztelettel legyen mondva, talán csak a világtalannak nem az. A kérdés oly naív, mint egy fiatal athletától csak várhattam. A ki Zichy fényképeiből nem látja, hogy az ily fajta alkotó és alakító tehetség nagyobb földadatok megoldására is képes, térjen be a nemzeti múzeum képcsarnokába, s nézze meg »Krisztus levételét a keresztfáról«, azt az igen nagy képet, melyet mielőtt a külföldre szórult, az akkor még igen fiatal művész mintegy emlékül s erejének zálogául ajándékképpen hagyott a nemzeti intézetnek.”⁹

Keleti tehát nem a fényképeket, hanem a fotókon át a kiállításon nem látható eredeti műveket „nézi”. Számunkra itt elsősorban az az érdekes, hogy a szöveget többször újraolvasva sem bukkanunk elemző megállapításra arról a (számunkra már talán) furcsa

3 A képzőművészeti társulat. *Fővárosi Lapok*, 1871. január 31. 119.

4 Az intézmény első, mondhatni alapító vezetője Keleti (Klette) Gusztáv, vagy Komjátszegi Kelety Gusztáv (Pozsony, 1834. december 13. – Budapest, 1902. szeptember 2.) nekrológja Várdai Szilárdtól az MKE előd-intézményei által rendszeresen kiadott és az MKE jelenlegi weboldalán elérhető értesítők, évkönyvek (továbbiakban *Évkönyv*) 1902/03. tanévre vonatkozó, 1903-ban kiadott kötete 3–15. lapján. <http://www.mke.hu/konyvtar/evkonyvek> [2021.10.03.].

5 Tárcalevél Zichy Mihály kiállított fényképeiről. *Fővárosi Lapok*, 1871. március 19. 294–295.

6 Tárcalevél Zichy Mihály kiállított fényképeiről. *Fővárosi Lapok*, 1871. március 19. 294.

7 Tárcalevél Zichy Mihály kiállított fényképeiről. *Fővárosi Lapok*, 1871. március 19. 294.

8 Tárcalevél Zichy Mihály kiállított fényképeiről. *Fővárosi Lapok*, 1871. március 19. 295.

9 Egy műkritikusról. *Fővárosi Lapok*, 1871. április 4. 350–351.

megoldásról, hogy Zichy Mihály műveit nem eredetiben, hanem fényképeken mutatták be (s tegyük hozzá, hogy a fényképész személye teljesen érdektelen, sehol nem említik).¹⁰ Ezt mindenki természetes állapotnak tekinti, Keleti még a kapcsolódó kritikát is visszautasítja a „szakértő nézés” alapján, hiszen aki a fényképekből nem látja, milyen szintű alkotóról van szó, az nem ért a művészethez. Valószínű azért nem volt sem a szerzőnek, sem az olvasónak abban semmi furcsa, hogy fotográfiák segítségével rendeztek képzőművészeti kiállításokat, mert a nehezen hozzáférhető eredeti művek fényképek révén történő bemutatása – tehát az ilyen és hasonló kiállítások – szokásosak és elfogadottak voltak a korban, legalábbis mióta jó színvonalú és nagy méretű, kiállítható műtárgy-reprodukciók jelentek meg a piacon.¹¹

Keleti Gusztávnak nem az első és nem is az utolsó találkozása ezzel a fotográfiával, mielőtt a Mintarajztanoda megnyílna, és élete hátralévő részében annak vezetése szinte teljesen lefoglalná, számos alkalommal készít rajzokat, illetve metszeteket fénykép után, sajtóillusztrációként. Ő ír bevezetőt az Eszterházy-képtárról kiadott (sorozatnak tervezett, de csak egyetlen kötetet megjelentető) vállalkozás számára, mely a gyűjteményt Simonyi Antal reprodukciói nyomán „eredeti fényképekben” kívánta közreadni.¹² Használt Keleti szemléltető előadásain is képeket, mint a *Vasárnapi Ujság* tudósításából kiderül: „Czélunk, egyelőre, a Lotz Károly által festett s már készen levő (...) képsorozatot azon fényképek után, melyeket Keleti Gusztáv jeles festőnk és mű-írónk nemrég a Kisfaludy-társaságban is bemutatott, kilencz önálló részletben (...) bemutatni lapunk olvasóinak, hogy e nagy jelentőségű s a kivitelben is teljesen sikerültnék mondható műről lehetőleg világos fogalmat nyújthassunk.”¹³

A 19. század még döntően szövegalapú kultúra, melybe az 1840–1860-as évektől csak lassan, fokozatosan szivárognak be a képek, ám az 1870-es években már nem mondható a fotográfia újdonságnak. Ettől az évtizedtől kezdve válnak a különböző technikával

¹⁰ Egyébként a Keletit bíráló Asbóth János egy rövid viszontválasz erejéig a polémiára még visszatér, lásd A Zichy-polemiához. *Fővárosi Lapok*, 1871. április 6. 360. Hogy maguk a képek milyenek lehettek, megítélhetjük az MKE gyűjteményében fennmaradt két fényképből, melyek akár szerepelhettek is az említett kiállításon. ZICHY Mihály: *A vadászat után című képének fényképe*. Ltsz. 2696.

¹¹ Korn Fülöp Antal reprodukció-gyűjteményének kiállításáról lásd Photograph-képcsarnok. *Sürgöny*, 1861. május 30. 99.; Fénykép-kiállítás. *Vasárnapi Ujság*, 1861. június 23. 296.; A „Braun-féle fényképek” kiállítása. *Fővárosi Lapok*, 1878. január 6. 24.; A másolatok képtára. *Vasárnapi Ujság*, 1885. január 25. 80.; (Van Dyck-kiállítás.) „Van Dyck műveinek válogatott sokszorosításai, kitűnő fényképek (Braun, Hanfstaengel stb.)”, *Budapesti Hírlap*, 1899. március 26. 4.; A fényképreprodukció és a művészet kapcsolatáról lásd FARKAS – PAPP 2007.

¹² *Az Eszterházy-képtár eredeti fényképekben*. Első folyam. Szöveget írta: Keleti Gusztáv. Pest: Ráth Mór; Bécsben: Holzhausen, 1871. 40 p. 10 t. A reprodukciókat Simonyi Antal készítette. Ismertetése: Az Eszterházy-képtár. *Pesti Napló*, 1870. szeptember 17. 1–2. Az MKE gyűjteményében lévő két Simonyi-reprodukció is az e kiadványhoz készült reprodukciók közül való. Ltsz. 815. Andrea Casali (1705, Róma – 1784, Róma): Lukrécia, 1735–1745. olaj, vászon, 100 x 74,5 cm. Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár, leltári szám: 500. A kép alatt a fényképész szárazbélyegzője: „SIMONYI FÉNYYRÓDÁJÁBÓL PEST”, valamint Seybold, Christian (1690/1697, Mainz – 1768, Vienna): A művész leányának képmása (?), olaj, réz 40 x 30 cm, Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár, leltári szám 419.

¹³ Lotz Károly múzeumi falfestményei. *Vasárnapi Ujság*, 1876. január 2. 6. A lap három képet közöl, megtudjuk a képaláírásból, hogy fára rajzolta Elischer Lajos, a metszet szignózásából pedig, hogy a metsző Pollák Zsigmond. Az április 9-i szám újabb három képet mutat be, a közölt információk hasonlóak, míg a közlemény harmadik része újabb három képpel a december 17-i számban jelent meg. A Keleti előadásán bemutatott képek feltehetőleg részben azonosak az MKE gyűjteményében 2337. és 1243. leltári szám alatt őrzött fényképekkel.

készített képformák a nyilvánosság médiumaiként egyre inkább meghatározóvá,¹⁴ a század végére szinte mindenütt jelenlévővé, beleértve nemcsak a nyomtatott sajtót és egyéb kiadványokat, hanem a hétköznapiakat, az utcákat és közösségi tereket, a mind gyakoribb kiállításokat, bolti kirakatokat, sőt a privát szférát, a háztartásokat is.

A Magyar Képzőművészeti Egyetem fényképgyűjteményének alapjai is ekkor teremtődtek meg. Az iskola 1900-ban kiadott könyvtári katalógusa¹⁵ bevezetőjéből, melyet „Várdai Szilárd könyvtárőr, tanár” írt alá, tudhatjuk, hogy 1888-ban ő vette át a könyvtárat Greguss János festőművésztől, aki 1878 óta felelt ezért a területért, és 1883-ban elkészítette az első címjegyzéket is. Várdai működése első tíz évében az állomány közel a duplájára nőtt,¹⁶ s egy új típusú szakozás mellett megvalósult a rendszeres leltári nyilvántartás pontos és átlátható vezetése, új leltárkönyvek formájában.¹⁷ Az 1883-as nyomtatott címjegyzék¹⁸ az első biztos adatsor arról, mi is kerülhetett a könyvtárba 1871 és 1883 között. A gyarapodás intenzívebbé csak az 1876-os év végétől válhatott, hiszen az intézménynek azelőtt nem volt önálló épülete,¹⁹ igaz, kézikönyvtárral már rendelkezett.²⁰

Várdai Szilárd, a könyvtár és a kiállítások

Várdai Szilárd (1856. március 1. – 1936. április 23.) élete, munkássága közel hatvan éven át lényegében összefonódott a Mintarajztanoda működésével. Pilch Dezső a Magyar Képzőművészeti Főiskola 1935–36. évi évkönyvében rá emlékezve többek között az alábbiakat írja:

„1871. év őszén a budapesti Rombach-utcában megnyílt, új »Magyar Királyi Országos Rajztanárképezdébe« iratkozott be s oklevelének tanúsága szerint a négyévi tanfolyam elvégzése után, 1875. évi augusztus 2-án Tanképesítő oklevelet szerzett. (...)

Az Országos M. kir. Mintarajztanodához és Rajztanárképezdéhez Trefort 1878. év őszén nevezi ki tanársegéddé. Az ornamentikát s a szemléleti távlattant tanítja 1885. év júliusáig. A Mintarajztanodából 1880. évben kiválik az iparművészeti szakosztály s 1881. évtől kezdve ő ott is működik, mint kiegészítő tanár, tiszte-

¹⁴ Részletesen elemzi ezt az első időszakot Révész 2015.

¹⁵ KATALÓGUS 1900. 3–5.

¹⁶ 1889. december 31-ig: 3462 kötet és 24.717 műlap, 1899. június 15-én: 5709 kötet és 52.786 műlap. Lásd még: BLASKÓNÉ – BOJTOS 2016.

¹⁷ *Az Országos M. kir. Mintarajziskola és Rajztanárképező könyvtárának alapleltára III. Leltárszámok 2001–3000.* A kötet végén az 1889. december 31. és 1893. december 31. közötti állapot statisztikáját összegző táblázatban szerepel ez a sor: „Az intézet fennállása óta az oktatásnál való elhasználódás illetőleg rongálás folytán apadás” – ami 1889. december 31-ig számszerűen egyetlen könyv és 764 műlap, összesen 382 forint és 80 krajcár értékben.

¹⁸ CÍMJEGYZÉK 1883. 95. A fotográfiahoz kapcsolható tételeket gyűjtve lásd jelen tanulmány végén, a *Mellékletben*.

¹⁹ A mintarajztanoda ünnepélyes megnyitása holnap lesz a sugáruton. *Fővárosi Lapok*, 1876. november 14. 1228.

²⁰ „Az említett iskola lap-és domborművek, geometrikus minták s a művészeti szakmába vágó kézi könyvtárral felszereltetett ugyan, e felszerelés azonban még távol sem teljes, s ezért még több éven át jelentékeny mérvben kellend gyarapítatnia.” A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek a közoktatás 1870. és 1871. évi állapotáról szóló s az országgyűlés elé terjesztett jelentése. Buda, 1872. 246. – Köszönöm Bojtos Anikónak a hivatkozást.

letdíj mellett. 1885. év április hó 9-én rendes tanárrá neveztetett ki az Iparművészeti Iskolához a mértani rajz oktatására olyformán, hogy a Mintarajziskolánál eddig betöltött állását is megtarthatta. (...)

Megbízást nyer sokoldalú elfoglaltsága mellett az ezredéves kiállítás III. csoportjában s Öfelsége a koronás arany érdemkereszttel tüntette ki értékes munkásságának elismeréséül 1896. év novemberében. Az 1900. évi párisi világiállítás kapcsán a művészi tanintézetek anyagának előkészítésével lett megbízva s miniszteri elismerésben részesült értékes működéséért. (...)

Sikeresen rendezi meg a Főiskola 1907. évi londoni, 1906. milánói, 1912. évi drezdai IV. rajzoktatásügyi kiállítás és kongresszus magyar anyagát s a többi nemzetek hasonló tanintézeteinek kiállított anyagát felülmúlva, a legnagyobb elismerést és sikert juttatta osztályrészüln a szervezetében még ma is páratlanul álló intézményünknek. (...)

*A világháború alatt katonai kórházzá alakítja át a főiskola helyiségeit.*²¹

Láthatjuk, hogy a kiállítások is Várdaihoz tartoztak. Az időnként nyilvános bemutatásra kerülő műveket ugyancsak a könyvtár őrzi, ebből adódóan szinte automatikusan létrejött egy olyan állomány, amelyet ma már szívesen nevezünk „gyűjteménynek”. Túl sok forrás nem maradt a gyűjteményezésről, ám az a kevés, amely fellelhető, kiegészítve egyéb információkkal, eléggé beszédes.

A könyvtári gyűjtési technikák és a beszerzési források tekintetében fontos információ Várdai Szilárd igazgató²² levele „*Hoffmann és Vastagh uraknak, az Eggenberger-féle könyv- és műkereskedés tulajdonosainak, IV. Kecskeméti-utca 3. Budapest, 1910. november 9.*”, melyet az MKE levéltára őrzi a könyvtárra vonatkozó, sajnos meglehetősen hézagos fondban: „*Folyó hó 9-én kelt levelükre közölhetem, hogy főiskolánk közel 40 évi fennállása óta könyvtárunknak mindig az Eggenberger-féle könyv- és műkereskedés volt rendes szállítója és pedig teljes megelégedésünkre*”²³ – s bár a levél valódi tárgya más, e mellékmondat állítását több történeti szál hitelesítheti. A nagyhírű könyvkereskedés és kiadóvállalat vezetője,²⁴ majd 1865-től tulajdonosa, Hoffmann Alfréd (1838–1905) ugyanis fiatal kora óta közeli, mondhatni baráti kapcsolatban állt Keleti Gusztávval és különösen Székely

21 ÉVKÖNYV 1935–36. 9–16.

22 Várdai 1902-ben, Keleti Gusztáv halála után lett az adminisztratív és gazdasági ügyekkel foglalkozó igazgató (mai szóval kancellár) Székely Bertalan mellett, aki a művészeti és tanügyi kérdésekkel foglalkozott (rektor).

23 MKE Levéltár, *Könyvtári iratok* 1910. évi 2517. sz. Kiemelés tőlem – P. M.

24 „*Hoffmann Alfréd Magyarország leghosszabb ideig fennálló, legnagyobb presztízsű könyvkereskedését vezette hosszú évtizedekig, s emellett tizenhat évig a Magyar Könyvkereskedők Egyletének elnöke volt. Ő képviselte a szakmát az állam döntéshozóival és a külföldi társszervezetekkel szemben, és döntéseitől emberek százainak sorsa függött. Ennek ellenére a nyílt, barátságos és mindig korrekt úriembert a legjelentéktelenebb könyvesboltoi segédétől az akadémia elnökéig mindenki őszintén szerette, s személyiségének közkedveltsége páráját ritkítja a teljes szakmatörténetben.*” SIMON 2016. 9.

Bertalannal, akiket müncheni iskolai évei alatt ismert meg²⁵ s egész későbbi életük során rendszeresen találkoztak, többek között épp a könyvkereskedésben.²⁶

Az Eggenberger-féle könyvkereskedés adta ki Székely Bertalan első tankönyvét: *A figurális rajz és festés elvei: melyek a M. Kir. Országos Mintarajztanoda és Rajztanárképző szakoktatásnál alkalmazásban vannak*. Írta és saját előadásaiból kivonatossan közli Székely Bertalan. Budapest, Eggenberger-féle Könyvkereskedés, 1877.²⁷ Később Várdai Szilárd tankönyvét is ők jelentették meg: *Faliminták az elemi szabadkézi és ékitményes rajzoktatáshoz*: közép-, polgári- és ipariskolák valamint tanítóképzők számára tervezte, rajzolta és magyarázó szöveggel ellátta Várdai Szilárd, Budapest, Eggenberger-féle Könyvkereskedés, 1891. Várdai valószínűleg nem volt tagja, talán generációs okokból sem a Hoffmann Alfréd körüli társaságnak, melyhez könyvtárosi elődje, Greguss János, valamint hosszú időn át főnökei, Keleti Gusztáv és Székely Bertalan is tartoztak. Ugyanakkor e kapcsolatrendszer miatt egyértelmű, honnan tájékozódhattak az új kiadványok felől, s a megrendelések – legalábbis nagyobb részt – hogyan történhettek, hiszen „*a művek beszerzése az egyes szaktanárok ajánlására történik*” – írta Várdai.²⁸ A bolttulajdonos személyes érdeklődése miatt is vélhető, hogy a beszerzésekre a legjobb forrást választották, hiszen „*Rajongóbb, odaadóbb művészbarátot képzelni sem lehet a későbbi Hoffmann Alfrédnél.*”²⁹

25 „1857-ben Németországba utazott, és 1861-ig 25 maradt ott. (...) Hoffmann Alfréd Münchenben ismerkedett meg néhány művész barátjával: az Eduard Schleichnél tanuló Keleti Gusztávval, a Piloty-tanítvány Székely Bertalannal és Lotz Károllyal.” SIMON 2016. 36.

26 Ismét Simon Melinda kitűnő könyvéből idézve (az ott közölt hivatkozások nélkül): „*De nézzük kissé részletesebben a szellemi arisztokrácia különböző tagjait és csoportjait, a bolt rendszeres látogatóit. Székely Bertalan lánya csupán néhány nevet említ édesapja szűk baráti köréből: »Itt összejöttek az urak esténként, beszélgettek, megnézték az újonnan megérkezett könyveket [...] b. Eötvös Lóránd, Madarász [Viktor], Lotz [Károly], Sróbl [sic] [Alajos], Aggházy [Károly], Pekár [Imre], az öreg Krenner [József] [...]« Jellemző, hogy a két festőművészen kívül ebben a rövid névsorban is találunk fizikust, szobrászt, zeneszerzőt, gépészmérnököt és mineralógust. Pulszky Ferenc lánya másokat is említ: A művészek csoportja is, élükön a szelíd Ligetivel [Ligeti Antallal], Keleti Gusztáv, a hallgató Székely [Bertalan], Lotz [Károly], Schulek Frigyes, Greguss János, Mészöly [Géza] törzsvendégek voltak itt; a társasághoz tartozott Pulszky Károly, Hampel József, Marczali [Henrik] és néhány fiatal műkritikus is. Ugyanaz a szakterületi változatoság figyelhető meg itt is: Ligeti Antal a Nemzeti Múzeum képtárának vezetője, Keleti festőművész, Schulek építész és műegyetemi tanár, Greguss János a Mintarajziskola tanára, Mészöly Géza a női festőiskola vezetője, Pulszky Károly művészettörténész, Hampel régész, míg Marczali történész. Nem csoda, ha Hevesi Lajos lelkesedésében így fogalmazott: »Reneszánsz léggör uralkodott ott, a szó mindkét értelmében, és ez a szerény könyvesbolt a legjobbak egyike volt, amelyben a jövő kelt életre.«” SIMON 2016. 96.*

27 „*A rajztanításhoz egy jó segédkönyvecske jelent meg Székely Bertalan derék festészüntől, s az orsz. mintarajztanoda tanárától. Címe »A figurális rajz és festés elvei, melyek a m. kir. orsz. mintarajztanoda és rajztanárképző szakoktatásnál alkalmazásban vannak.« Székely saját előadásainak fő irányát és elveit adja elő 32 lapon világosan és érdekesen, gyakran ábrákkal és rajzokkal is magyarázva. A füzet a művészet elveinek széleskörű áttekintésével és teljes ismeretével lévén írva, kis terjedelemben is bő tartalmú, mert tömören és határozottan szól a rajz és festés minden részletéről, s a mit mond, nemcsak rajztanítókat érdekelhet, hanem azokat is, kik üres óráikban szeretnek a rajzolással és festéssel foglalkozni, s biztos útmutatást óhajtanak. Praktikus tanácsadó az ízlés, csín és művészies érdekében, s tudunkkal az első ilyen mű könyv. Csak kis kivonat Székelynek azon érdekes előadásaiból, melyeket a mintarajztanodában tart, de elégséges arra, hogy fölgerjeszse a vágyat; bárcsak e nagyműveltségű képirónk az ecset mellett a tollhoz is hozzá nyúlna minél gyakrabban, s írna a képzőművészetekről. – A füzet az Eggenberger-féle könyvkereskedés kiadásában jelent meg, s ára 40 kr.” A rajztanításhoz... Vasárnapi Ujság, 1877. április 1. 203.*

28 VÁRDAI 1900. 4.

29 RÓNA 1907. IX.



1. kép – Az 1885-ik évi Budapesti Általános Országos Kiállítás. Kozmata Ferenc vagy Klösz György (A kiállítás fényképészeti vállalata) fényképe



2. kép – Az 1888. évi Pécsi Általános Mű-, Ipar-, Termény- és Állatkiállítás. Zelesny Károly fényképe



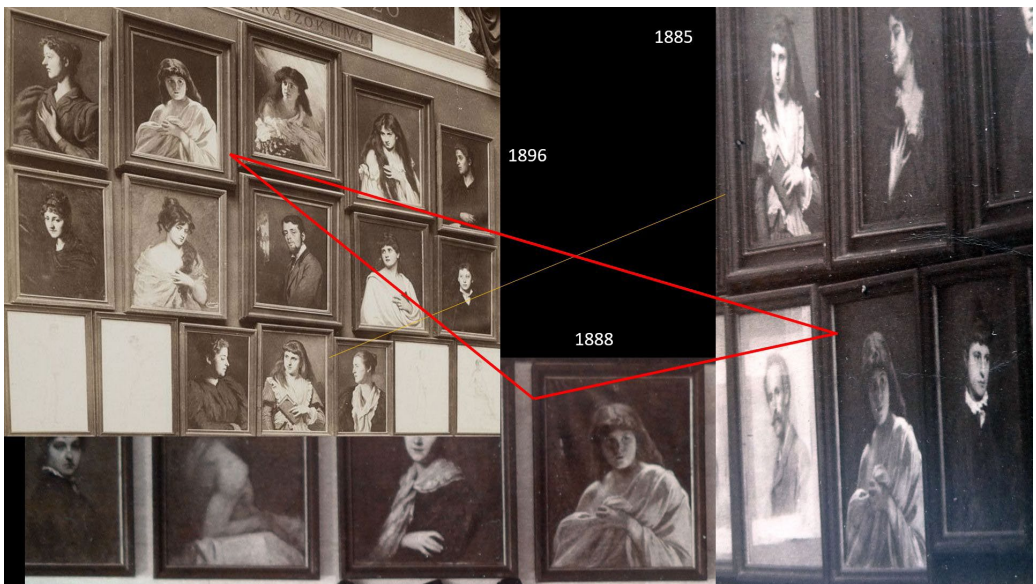
3. kép – A férfiak könyvtári olvasóterme. A háttérben a falakon a kiállításokon bemutatott képek egy csoportja. Az 1900-as Párizsi Világkiállításra készített albumból. (Az Orsz. Magy. Kir. Mintarajziskola és Rajztanárképző fényképalbuma és az intézet alaprajzai) Weinwurm Antal fényképe, 1899



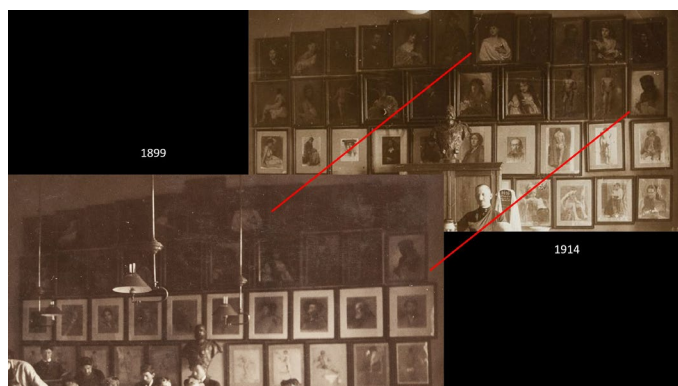
4. kép – A 4. képen látható olvasóterem az első világháború idején. A háttérben a falakon a kiállításokon bemutatott képek. Tiszti kórtérlem a Képzőművészeti Főiskola könyvtári olvasótermében. Kép a hadikórház sorozatból, sebesültek és ápolónők. Weinwurm Antal felvétele, 1914



5. kép – Az 1896. évi ezredéves kiállítás képei, Budapest.
Az iskola kiállítása a Közoktatási Palota központi csarnokában. Alakrajzok: III–IV. évf. Szaktanár: Székely Bertalan.
Weinwurm Antal fényképe



6. kép – Az 1–2. és 5. képek részlete



7. kép – A 3–4. képek részlete

fotográfiaik tanúskodnak arról, mik lehettek ezek a megtartott és állandó tárlat formájában őrzött képek, melyekből több ma is az MKE gyűjteményében lévő kép (leginkább rajz, grafika). Állandó, időnként bővített kollekciónak volt ez a jobb hallgatói munkákból, melyek éveken át a különböző kiállítások törzanyagául szolgáltak. A Millenniumot megelőző időszak kiállításairól megmaradt vizuális források megszámlálhatóak: az 1885-ös országos kiállításról (1. kép) egyetlen fényképet ismerünk,³¹ melyet – mivel a kiállítás dokumentálására kizárólagos jogot szereztek – Klösz György és Kozmata Ferenc vállalkozása készítette, s szintén egy kép maradt a pécsi kiállításról (2. és 19. kép) 1888-ból Zelesny Károlytól.³² Az 1894-es intézeti kiállításról szokatlanul részletes fényképanyag áll rendelkezésre, mivel egyértelmű, hogy Morelli Gusztáv tíz felvétele az Andrássy úti kiállításrészről³³ összekapcsolható az epreskerti sorozatként ismert tizenkilenc Morelli-fotóval.³⁴ Ennek a kiállításnak, mint azt az Évkönyvből és újsághírekből³⁵ tudjuk, két része volt, és mindössze négy napig

Várdai korábban idézett bevezetőjében olvashatjuk, hogy a könyvtárban „jelenleg külön olvasó-terem szolgál a tanárok vagy vendégek részére és egy-egy terem külön a nő-növendékek és a férfi-növendékek számára. Utóbbi tágasabb helyiség intézeti növendék-munkákkal díszítve, az állandó munkakiállítás jellege mellett egyúttal az intézet dísztermét is pótolja.”³⁰ A fennmaradt

30 VÁRDAI 1900. 4.

31 Az 1885-ik évi Budapesti Általános Országos Kiállítás Fényképezési Vállalata. A „Vállalat” két fotográfust vagy inkább műtermet jelentett, akik kizárólagos jogot kaptak a kiállítás fényképezésére: Klösz György (Darmstadt, 1844. november 15. – Budapest, 1913. július 4.) és Kozmata Ferenc (1839/40 (?) – Budapest, 1902. szeptember 4.). Az 1885-ik évi Budapesti Általános Országos Kiállítás. 1885. Az Országos Magyar Királyi Mintarajziskola és Rajztanárképző kiállítása: Építészeti és geometriai rajzok; Alakrajz, festés; Ékítményes rajz, mintázás. MKE Gyűjtemény, Fénykép, 37,5x48 cm, 50x63 cm kartonon.

32 Zelesny Károly (Beszterce, 1848 – Pécs, 1913. december 22.). Az Országos Magyar Királyi Mintarajziskola és Rajztanárképző és a Magyar Királyi Iparművészeti Iskola Budapesten. Az 1888. évi Pécsi Általános Mű-, Ipar-, Termény- és Állatkiállítás. MKE Gyűjtemény, Fénykép, 32x55 cm, 45x66 cm kartonon. Zelesny Károly matricája a kép hátoldalán.

33 Morelli Gusztáv (Pest, 1848. február 15. – Budapest, 1909. március 21.). Felvételek az Országos Magyar Királyi Mintarajziskola és Rajztanárképző 1894. évi kiállításáról. Vö.: Az 1894. június 13–17. növendéki tárlat. ÉVKÖNYV, 1894. 40–41. Az egyik képen a felirat: „*Felvételek természet után.*” MKE Gyűjtemény, Ltsz. 3072.

34 MORELLI Gusztáv: *Jelenetek az Epreskertben, szobrok műteremben.* 1894. 16x21 cm kartonon 15x20 cm fényképméret. MKE Gyűjtemény, Ltsz. 337. 1–19. A képcsoport első közlése részletes elemzéssel: NAGY 2002. 205–213. A datálásokhoz lásd még: GÁBOR 2018. 369.

35 „Az országos mintarajziskola és rajztanárképző intézet növendékeinek művészeti kiállítása ma egész csöndben megnyílt. A rajzok, festmények és mintázatok az Andrássy-úti anyaintézetben vannak kiállítva s több termet töltenek meg. Különösen érdekesek ezek közt az Ébner Lajos vezetése alatt álló női festészeti osztály növendékeinek festményei. Igen szép dolgokat állítottak ki a Lotz Károly, Székely Bertalan, Schulek Frigyes, Aggházy Gyula, Nádler Robert, Várdai Szilárd, Loránfi Antal, Neogrády Antal és Pórszász József növendékei. A szobrászati művek

láthatta a közönség, vagyis Morelli képei 1894. június 14–17. között, esetleg a megnyitás előtti vagy a zárást követő napok valamelyikén készülhettek. A kiállításról részletes ismerető kritika jelent meg, amely segítheti a képeken látható művek további azonosítását.³⁶ Az Epreskertben készített Morelli-fotók egy része nem a diákok munkáit, hanem Strobl Alajos „millenniumi látványosság-terve” tervének makettjét mutatja be (8–11. kép). Ennek a – mai kifejezéssel – multimédia-installációnak nevezhető, hidraulikát, elektromosságot alkalmazó tervnek részletes leírását adja a *Budapesti Hírlap* tudósítója:



8. kép – Strobl Alajos „millenniumi látványosság-terve” az epreskerti műteremben. Hungária diadalkocsija. Morelli Gusztáv fényképe, 1894



9. kép – Strobl Alajos „millenniumi látványosság-terve” az epreskerti műteremben. Szoboralak reflektorral az „obeliszk” csúcsán. Morelli Gusztáv fényképe



10. kép – A 8. kép részlete – fényképezőgép a műteremben



11. kép – A 9. kép részlete – reflektor

„Strobl igazán művészi érzékkel berendezett szobrásműtermében egy nagyszabásúnak ígérkező alkotás mintája vonja magára a látogató figyelmét. Képzeljünk el egy tavat, melybe (a hogy a tengeri kikötőkben látjuk) egy molo nyúlik be. A mólón, be a víz felé, öt paripa száguld, egy diadalkocsiba fogva, melyen Hungária áll, fölemelt büszke fővel, előre mutató jobb kézzel. A kocsi mögött egy sziklából összerakott hegy s egy hatalmas barlang tátongó kapuja: ebből rohant ki az ötös fogat. A tóból sziklazátonyok emelkednek ki itt is ott is; e sziklákon nimfák tanyáznak, a vízből

a Bajza-utcai szobrásziskolában láthatók. Ennek az osztálynak Strobl Alajos a vezetője s növendékei közt több igazi tehetség van. A kiállítás június 17-ig naponként 9 órától este 6 óráig látható.” Művészeti kiállítás. *Budapesti Hírlap*, 1894. június 14. 8.

³⁶ A művésznövendékek műtárlata. Magyar művész-akadémiát kérünk! *Pesti Hírlap*, 1894. június 14. 2–3.

félig kiemelkedő testtel, köszöntik a diadalmas Hungáriát. Ez az eszme: az ezeréves Magyarország, mely friss erővel, diadalmasan robog az új ezredév felé. De ennek az eszmének a keresztülvitele egyike volna a kiállítás legnagyobb látványosságainak. Tudjuk, hogy a kivilágított, tűzárban ragyogó szökőkutak, milyen hatalmas vonzóerőt gyakoroltak úgy a párisi, mint a chikágói kiállításon. Úgy lenne itt is. A kiállítás komoly és tanulságos része mellett okvetetlenül kell gondoskodni ilyen szemkápráztató látványosságokról is. Hogyan lenne a fent ecsetelt szoborcsoportból ilyen látványosság? Sok vízzel és sok villámos fényvel. Mindenekelőtt a molo körül a tó fenekét elektromosan kivilágítanák, a molo csúcsával szemben pedig egy hatalmas vízszögár lövelné tüzes sugarát égfelé. A nimfák egy fehér tüztengerből köszöntenek Hungáriát. Hungária mögött, a nagy barlangban, sűrű zápor szakadna, melyre hátulról egy reflektoros villámos lámpa vetne fényt; a villámfény hatása alatt ez egy szikrázó ezüstösönek látszanék, melynek fénye Hungária alakját is körülderengéné. Ez lenne a háttere Hungáriának. A sziklahegy tetejére egy obeliszket tervez a mester, melynek csúcsán egy szoboralak áll, felfelé tartott kézzel. A kezében (melynek csuklója mozgatható) fog egy reflektoros villámlámpát, melynek fénye oda vethető a kiállítás bármely pontjára. Kétségtelen, hogy az eszme genialis s a városligeti tavn könnyen végrehajtható. A sziklahegyben persze volna egy pompás vendéglő is. Ezeket a dolgokat akarja Strobl megvalósítani, ha a felsőbb hatalmak is úgy akarják.”³⁷

Tudjuk, a projekt nem valósult meg. Az 1896-os kiállításon történt iskolai részvételtől (3. kép) Weinwurm Antal képei,³⁸ az 1900-as párizsiról Erdélyi Mór öt fotográfiája tudósít,³⁹ míg az 1908-as londonit három kép,⁴⁰ s az 1912-es drezdait három nagyobb méretű⁴¹ és hét kisebb kép dokumentálja.⁴²

³⁷ Strobl új eszméje. *Budapesti Hírlap*, 1894. június 12. 6.

³⁸ WEINWURM Antal: *Az 1896. évi ezredéves kiállítás fényképei*, Budapest, 1896. Az iskola kiállítása a Közoktatási Palota központi csarnokában, a képen több felirat olvasható, mint „Díszítőfestőosztály”, „Művészeti és Iparművészeti oktatás”. Előtérben, közepén a szobrászat, felirat: „Szaktanár Strobl Alajos”. Szabadkézi látszati rajzok I. évf. Szaktanár: Várdai Szilárd, Kovách Géza. Építészeti rajzok III–IV. évf. Szaktanár: Schulek Frigyes. Mértani rajzok I–III. évf. Szaktanár: Porszász József. Iparművészeti rajzok III–IV. évf. Szaktanár Nádler Róbert. Ékítményes rajzok I–II. évf. Szaktanár: Várdai Sz. és Kovách G. Alakrajzok: III–IV. évf. Szaktanár: Székely Bertalan; I–II. évf. Szaktanár: Balló Ede. MKE Gyűjtemény, Ltsz. 3338. A kiállítás dokumentálására szövetkezett fényképészekről lásd: VARGA 1997.

³⁹ Erdélyi Mór (1866–1934): *Az 1900. évi párisi nemzetközi kiállítás magyar osztályából*. A fotográfus előre nyomtatott kartonján, „Erdélyi cs. és kir. udv. fényképész. Budapest, Ujvilág u. 2 sz. a Kossuth Lajos u. sarkán.” MKE Gyűjtemény, Ltsz. 3783. A kiállítás részletes dokumentálását Erdélyi Mór végezte, s erről gazdagon illusztrált könyv is megjelent, de ebbe az MKE gyűjteményében lévő, az intézeti megjelenést dokumentáló képek nem kerültek bele. HORNÁNSZKY Viktor – ERDÉLYI Mór: *Magyarország a párisi világkiállításon: 1900*. Budapest: Hornyánszky, 1901.

⁴⁰ Képek az 1908-as Londoni Magyar Kiállítás oktatási részlegéről, Earls Court. „Hungarian Exhibition. Earls Court. London. 1908. Royal Hungarian College of Art Education.” Az egyik kép előterében, a „*Royal Hungarian College of Art*” felirat alatt, bőrfotelben dr. Erődi Béla, a kiállítás szervezője ül. MKE Gyűjtemény, Ltsz. 4773-02, 4773-03, 4773-06.

⁴¹ Az 1912-es drezdai 4. Nemzetközi Művészetoktatási, Rajzolás és Alkalmazott Művészeti Kongresszus (IV. Internationaler Kongress für Kunstunterricht, Zeichnen und Angewandte Kunst. Dresden, 1912) kiállításának magyar szekciója. Három kép kartonjának hátlapján a cégjelzés: Römmler & Jonas G.m.b.H. MKE Gyűjtemény, Ltsz. 4773-01, 4773-04, 4773-05.

⁴² A kisebb méretű képek ifj. Weinwurm Antal (1873k – 1957. február 3., Budapest) céges borítékjában maradtak fenn, amiből még nem következik, hogy ő készítette ezeket. Weinwurm Antal (1845 – 1918. július 9. Budapest, 20. kép) fia önálló, leginkább klisékészítéssel, sokszorosítással foglalkozó céget tartott fenn („*iff.*

„Az első tanfélév végén az intézet növendékeinek a legutóbbi tanévek folyamán az intézetben készített munkálataiból kiállítást rendezett. Ezekből a munkálatokból válogattattak ki az 1900. évi párizsi nemzetközi kiállításra kiküldött tárgyak. A párizsi kiállításon intézetünk a művészeti oktatás csoportjában vesz részt s kiállításunk rendezésére Várdai Szilárd rendes tanár küldetett ki.”⁴³

Az egyetemi gyűjtemény ma is őrzi a két eredeti, a párizsi kiállítás céljára készített fotóalbumot. A Mintarajziskola és Rajztanárképzőt bemutató, nagyobb méretűben 17 fénykép és négy alaprajz található. Különálló lapokon fennmaradtak a sorozatból másodpéldányok, valamint olyan képek is, melyek nem kerültek be az albumba. Ezeket a különálló képeken fedezhetjük fel a fotókat készítő Weinwurm Antal bélyegzőjét. A sorozathoz rendkívül hasonlóak Morelli Gusztáv Iparrajziskolát bemutató és a *Vasárnapi Ujságban* metszetek formájában 1899-ben publikált képei,⁴⁴ de akár azt is írhatnánk, a 19. század végi művészeti akadémiákat bemutató „staged photography” bármely ismert darabjai is. A képek gondosan komponált, megrendezett, professzionális – vagy mai szóhasználattal „narratív” – fotók, melyek a nézőben ugyanakkor az „ellesett pillanat” hatását kívánják felkelteni. A másik, kisebb album a női festőiskoláról szól, huszonöt fényképpel és egy térképpel, utóbbi a működés helyszínének, a Várbazár egy részének az alaprajza. Ezek a képek részben külső helyszíneken készültek.⁴⁵ Mivel a párizsi világiállítás 1900.

Weinwurm A. és társa cinkográfiai műintézet Budapest, VI., Ó-utca 6. szám.” – áll a borítékon), míg édesapja ugyancsak sokszorosítással is foglalkozó műhelyének („Első magyarországi fényképezeti, cinkográfiai és chromo autotípiái sokszorosító műintézet” – ez a megnevezés 1912-es) a címe Budapest, IV., Károly-utca 3. Valamivel azután, hogy Antal nevű fia az 1900-as évek elején (1905) önállósult, néha céges iratain, hirdetésein mint „id. Weinwurm Antal” jelenik meg a neve, de ebben nem következetes. Mivel az ő 1865-ben alapított cége halála után (1918) is önállóan működött tovább, leginkább ifj. Weinwurm Antal következetességére hagyatkozhatunk a két cég produktumainak elkülönítésénél. Bár elsősorban az idősebb Weinwurm Antal dolgozott a Magyar Képzőművészeti Főiskolának és elődjének, van példa ifj. Weinwurm-fényképre is a gyűjteményben: az 5664., 5697. és 5770. számon őrzött, 1914 után és nyilvánvalóan kiállítási célra készített, iparművészeti tárgyak reprodukcióit mutató képeken az ő pecsétje látható. Az ifjabb Weinwurm Antal cége a budapesti lakcímmegjegyzék 1903–04-es kiadásában még nem szerepel, ahol tizenegy sokszorosító, klisékészítő céget sorolnak fel: Czinkográfiai intézetek Divald Károly, VIII, Kisfaludy-u. 9.; Fischer Lipót, IV, Kossuth Lajos-u. 15.; Herbst Samu, VII, Miksa-u. 8.; Kurz Lipót és Társa, VIII, Szentkirályi u. 13.; Ormos Gusztáv utóda, VII, Akácza-u. 47.; »Union« fotocinkográfiai intézet, VI, Uj-u. 37.; Waldmann és Weisz, VIII, Szilágyi-u. 4.; Weinwurm Antal, IV, Károly-u. 3.; Wessely Lipót, V, Dorottya-u. 11.; Wottitz Manfréd, VI, Király-u. 30.; Wottitz Vilmos, IV, Kossuth Lajos-u. 1.

43 ÉVKÖNYV, 1899–1900. 60.

44 MORELLI Gusztáv: Képek az Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskolából. Morelli Gusztáv tanár metszetei saját fényképei alapján. *Vasárnapi Ujság*, 1899. szeptember 3. 596–597. A képek: Alakrajz élő minta után, A díszítő festészeti szakosztály terme, A díszítő szobrászati szakosztály terme, Ékítményes rajz és festés terme, Fafaragó-tanterem, Ábrázoló geometriai terem, A kisplasztikai szakosztály, A kisplasztikai szakosztály előkészítője, A rézmetsző szakosztály. A sorozatból egy kép korábban megjelent a *Vasárnapi Ujság* 1899-es 26. számában, a metszet alapjául szolgáló fénykép: MORELLI Gusztáv: *Fametsző-terem az Iparművészeti Iskolában*, eredeti fénykép, (Jelezve j. l. „Morelli G tanár”, szárazbélyegző). Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény, Ltsz. 7238. Ismerünk még egy, e sorozathoz kapcsolható, fennmaradt eredeti fényképet, MORELLI Gusztáv: *Képek az Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskolából. A kisplasztikai szakosztály előkészítője*. (Mátrai Lajos hagyatéka) 1898. Budapesti Történelmi Múzeum – Kiscelli Múzeum, Fotótár, Ltsz. 24709.1.

45 A képeken lévő személyek azonosításában segítséget jelent az 1899–1900-es hallgatói névsor, ÉVKÖNYV, 1899–1900. 85–91., valamint a vonatkozó anyakönyvek.

április 15-én nyílt meg, a képeken látható fák lombozata alapján valószínűsíthető, hogy a fotográfiák 1899 folyamán elkészülhettek. Ebből a sorozatból különálló képek nem maradtak fenn, készítőjük sincs jelezve, a képek kisebbek, és jellegük emiatt valamelyest eltér a másik album képeitől. Valószínű, de egyelőre nem bizonyítható, hogy ugyancsak Weinwurm a fotográfus (lehetne akár Morelli is vagy egy harmadik személy).

Az 1900-as párizsi világkiállítás alkalmából az album számára készített Weinwurm-fotókon látható a könyvtárban elhelyezett, iskolai kiállításokhoz alapul szolgáló műtárgy-együttes egy része (4. kép), s ugyanezen műcsoportot észrevehetjük az 1914-es hadikórházi fotográfiákon is (5. kép), melyeket részben ugyancsak Weinwurm Antal készített.⁴⁶ Ha figyelmesen megnézzük az eddig említett fotográfiákon látható festményeket, arra gyanakodhatunk, hogy a könyvtári olvasótermet 1899-ben használat közben és 1914-ben, már hadikórházzá alakítva bemutató fényképeken a szemben lévő falon a két felső sorban elhelyezett 21 festmény azonos (7. kép). Továbbvizsgálódva feltűnhet az is, hogy e képek részben szerepelnek már az 1885-ös kiállításon is, majd az 1888-as, illetve az 1896-os bemutatókon (6. kép), míg a rajzok közül néhányat az 1900-as párizsi világkiállításon készült, Erdélyi Mór-fotókon fedezhetünk fel. A grafikák, rajzok gyorsabban cserélődtek az alapgyűjteményben, míg a festményekről ez nem mondható. Ez az időtáv a legkorábbi és a legkésőbbi fénykép dátuma alapján harmincévnyi „állandóság”.

Komócsyné és a fotogramok, 1903

Az itt tárgyalandó fotogramok, pontosabban növényi levelekről készített papírnegatívak a könyvtár leltárában 1903-as évszámmal mint „*Préselt levelekről készült fényképek 79 drb.*” (13–17. kép) – a szám áthúzva, későbbi bejegyzéssel 84 darab – kerültek rögzítésre.⁴⁷ A műcsoportról ezen túl még egy tényszerű információ áll rendelkezésre: az egyes számú papírnegatív hátlapján ceruzával írt felirat olvasható: „*Özv. Komócsy Józsefné II em. 33–40*”. E feljegyzésen túl nincs arra bizonyíték, hogy ezeket a képeket hozzá kössük, viszont a felirat talán arra utal, hogy a képek szerepelhettek az iskola 1907-es kiállításán. (Özv.) Komócsy Józsefné, született Rössner (Rössner) Adél, (Wieliczka, 1860. szeptember 5. – Budapest, 1954. szeptember 20.) az író, költő Komócsy József (Vencsellő, 1836. március 25. – Budapest, 1894. június 19.) felesége,⁴⁸ majd később, 1907. december 31-től egy évtizeden át Tardos Krenner Viktorné. Az intézmény hallgatója volt 1882-től, rajztanítónői képesítést kapott (1891. június 23., okl. sz. 342/1891), majd 1891–1893 között továbbképzős a Deák-Ébner Lajos vezette női festőiskolában, illetve Székely Bertalannál és így „képfestő” oklevelet szerzett. Ezt követően 1893. szeptember 1-től az intézmény tanára

46 Erről lásd Művészeti intézményeink a háborúban. *Művészet* 13. (1914):7. 358–360., 383.; Művészeti intézményeink és a hadiállapot. *Magyar Iparművészet* 17. (1914):9. 446.; ÉVKÖNYV 1914–15. részletes leírásokkal és képekkel, valamint *A felejtés emlékei – Fotó/Modell*. http://www.mke.hu/fotomodell2/res/fotomodell2_kiallitasvezeto.pdf [2021.10.03.].

47 MKE Gyűjtemény, Ltsz. 4114.

48 Komócsy József kiváló költőnk hétfőn reggel a terézvárosi templomban tartotta esküvőjét Rössner Adél kisasszonnyal; esküvő után Bécsbe utaztak. *Fővárosi Lapok*, 1884. augusztus 6. 1194.



12. kép – A kép jobb oldalán Tardos Krenner Viktor, a bal oldalon fehér köpenyben a lépcsőn álló alak talán Rössner Adél. „Rajztanítónőjelöltek a Mezőgazdasági Múzeum belső udvarán alakrajzi tanulmányokat végeznek.” Weinwurm Antal fényképe, 1915. A kép megjelenti: ÉVKÖNYV 1914–15., 19. lap, az idézett felirat az ott olvasható képaláírás

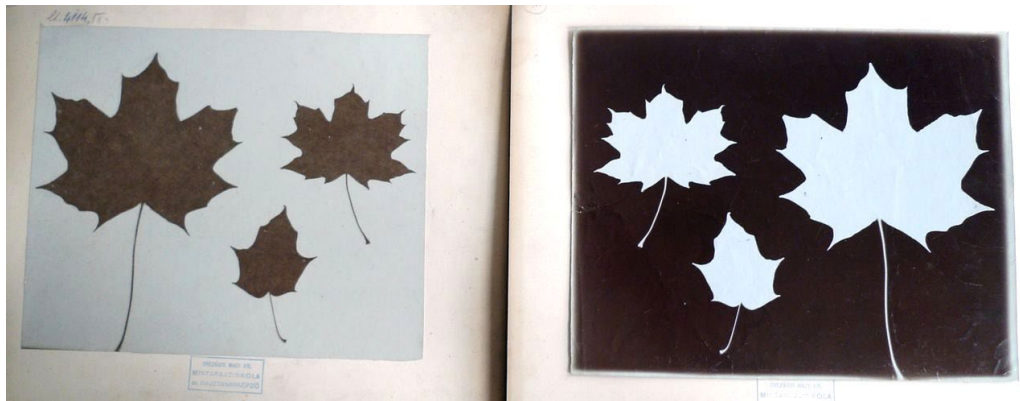
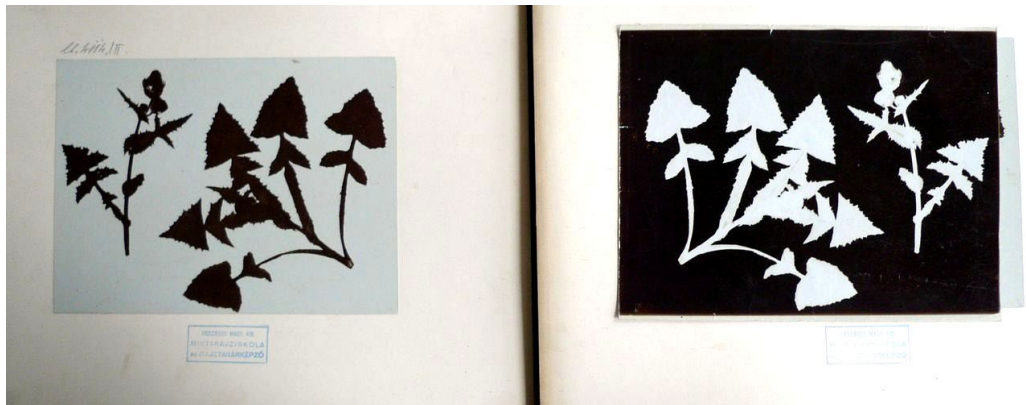
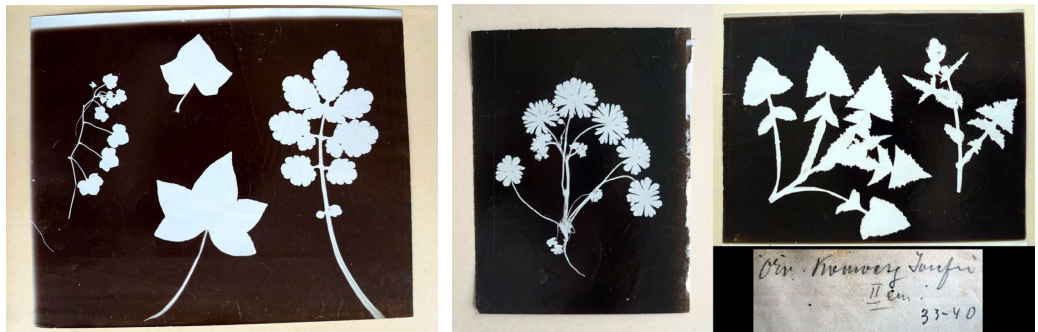
egészen 1937-ig, különböző pozíciókban.⁴⁹ Rendkívül érdekes, összetett személyiség,⁵⁰ életidejéből a Mintarajziskolában eltöltött kivételesen hosszú, közel 60 év⁵¹ miatt akkor is érdemes a figyelemre, ha esetleg kiderül, hogy e fotogramokhoz valójában semmi köze. Kiállító művész,⁵² emellett az alsóbb iskolai rajzoktatás, művészetpedagógia elkötelezettje,

49 „Tardos Krenner Viktorné, okl. rajztanárnő, még mint özv. Komócsy Józsefné került az akkori még Mintarajziskolához s a nő-növendékek rajzitanításánál segédkezett a szaktanároknak. Midőn a növendékek számának szaporításával a tanári állások száma is emelkedett, özv. Komócsyné ehhez az iskolához – rendszeresített állásba – ugyan nem volt kinevezhető, de mint kisegítőtanárnő továbbra is alkalmaztatott óraadó minőségben s növendékeinek vezetése és felügyelete körül érdemeket szerzett. A főiskolai Diákszaktal szervezése után – éppen a nő-növendékekre való tekintetből – a felügyelettel özv. Komócsy Józsefné bízott meg, míg a háború kitérője után, a Főiskola saját Diák-asztala megszűnővén, ismét tanítással bízott meg s tanította az ékítményes rajzot az 1919/20. tanév végéig a rajztanítónőjelöltek előkészítő-, az első és második osztályában, vagyis az egész tananyagot, mert a szaktanár – Antos Mihály – bevonult, illetve szabadságolása után, az 1919/20. tanév elején a Főiskolától eltávozott. Az 1920/21. tanév elején az ékítményes rajz a Főiskola tantervéből elimináltatván, özv. Komócsy Józsefné ismét más beosztást nyert, ezúttal a főiskolai könyv- és jelmeztárban, ahol azóta szolgálatot teljesít.” ÉVKÖNYV 1917–21. 7.

50 Lásd még: BICSKEI 2003; BICSKEI 2007.

51 „Az adminisztratív személyzetből kivált özv. Komócsy Józsefné a rajzi szakfelügyelethez beosztott okl. polg. isk. tanárnő, aki 1937. évi április végével nyugdíjaztatott. (15.258/1936. eln. sz. vkm. sz. r.)” ÉVKÖNYV 1936–37. 39.

52 Színészeti kiállítás. *Budapesti Hírlap*, 1890. május 29. 1–2.; A Képzőművészeti Társulat Téli Tárlata. *Vasárnapi Ujság*, 1895. december 1. 798.



13-17. kép – Préselt levelekről készült fényképek

EGY FALEVÉL NEGATÍV KÉPE.

UGYANAZON FALEVÉL POZITÍV KÉPE.

18. kép – „Egy falevél negatív képe. Ugyanazon falevél pozitív képe.”
Schmidt Sándor

cikkeket publikál,⁵³ fordít, felszólal szakmai konferenciákon,⁵⁴ alapítója, majd osztályelnöke⁵⁵ a női kiállításokat szervező Művészet és Művelődés Egyesületnek⁵⁶, valószínűleg spiritiszta is.⁵⁷ Talán ő látható Weinwurm Antal egyik 1915-ös fényképén (12. kép), fehér köpenyben, akkori (második) férjével, Tardos Krenner Viktorral szemben, a rajztanító jelöltek előkészítőjét felügyelve.⁵⁸

A Mintarajziskola említett kiállítása, melyen talán a fotogramok is bemutatásra kerülhettek, 1907. március 28. és április 5. között volt nyitva. A II. emelet XIII. teremben voltak láthatók „*Özv. Komócsy Józsefné szaktanár vezetése alatt álló I. és II. éves rajztanítónőjelöltek és Edvi Illés Aladár szaktanár vezetése alatt álló I. és II. éves rajztanárjelöltek rajzai.*”⁵⁹ Ezeket a katalógus nem részletezi, vagyis a fotogram hátán lévő feliratunk vo-

53 Özv. Komócsy Józsefné: Egyéniség. *Rajzoktatás*, 1905. 16–23.; Komócsy Józsefné: Nemzeti műzlés. *Rajzoktatás*, 1906. 258–264.

54 „*Özv. Komócsy Józsefné gyakorló tanár igen érdekes beszédet tartott a magyar rajztanárok és rajztanítók 1905. évi június havában megtartott nagygyűlésén.*” Idézi BÁN 2002. 295.

55 „*Ma délelőtt volt a Magyar Nők művészeti és iparművészeti kiállításának ünnepies megnyitása, melyen a kiállítás védője, Apponyi Albertné grófné is megjelent férjével, Apponyi Albert gróf kultuszminiszterrel. Ott volt még Firczak Gyula munkácsi püspök, Bárczy István polgármester és a kereskedelmi minisztérium nevében Téglás Gábor miniszteri osztálytanácsos. Apponyi grófnét és a minisztert Dániel Ernőné báróné, a kör elnöke fogadta, majd Komócsy Józsefné, a művészeti osztály elnöke üdvözölte. Ezután Komócsyné és Zempléni Gyuláné, a kiállítás rendezői megmutatták a vendégeknek a kiállított tárgyakat. Apponyi gróf és a felesége egy teljes óráig maradtak a kiállításon és mindent a legapróbb részletig megtekintettek, végül teljes elismerésüket fejezték ki. A kiállítás reggel kilenc órától este hétig látható hatvan fillér belépődíjért a kör Váci-utca 8. számú helyiségében, a hol december 11-én, délután hat órakor lesz a harmadik művészeti összejövetel, Ego, Rothmüller Klotild zongoraművész, Telmányi Emil hegedűművész és Eötvös Margit énekesnő közreműködésével.*” Magyar Nők kiállítása. *Budapesti Hírlap*, 1906. december 10. 8.

56 „*A Művészet és Művelődés Egyesület, mely tavaly alakult meg azzal a céllal, hogy a művészi szép megismerését, szeretetét, kultuszát közvetítse és terjeszse a magyar hölgyek közt, most rendezte első kiállítását a Kigyó-téren levő Thék-féle zongorarakár két elkülönített termében. A kiállítás, melyet ma délután nyitottak meg, nem nagyarányú, de igen kedves és figyelemreméltó. Kizárólag női kéz munkája mindaz, a mit összegyűjtve látunk: Olaj-festmény, akvarel, hímzés, góblén, selyemfestés, majolika, porcellán, fafaragás, bársony- és bőrmunka. A nagyobbik teremben vannak a képek. Az ismert festőnők közül kiállítottak: Bruck Hermin, Boemm Ritka, Stróbl Zsófia, Komócsyné.*” Nők kiállítása. *Budapesti Hírlap*, 1904. december 2. 12–13.

57 Érdekes séance. A „Zenelap” eredeti tárczája. Írta: Abrányiné-Katona Clementin. *Zenelap*, 1898. január 5. (1. szám. 2–4.), illetve: Böcklin szellemi alteregojának nyilatkozatai egy spiritiszta seanceon (folyóiratcikk, német eredetiből fordította Komócsy Józsefné). *Rajzoktatás*, 1907. 43–49., 115–121., 183–189.

58 Rajztanítónőjelöltek a Mezőgazdasági Múzeum belső udvarán alakrajzi tanulmányokat végeznek. ÉVKÖNYV 1914–15., 19. lap. Az eredeti kép: MKE Gyűjtemény, Ltsz. 6520-2-27.

59 *Az Orsz. M. Kir. Mintarajziskola és Rajztanár-képző intézeti kiállításának katalógusa*. Budapesten, VI. Andrassy-út 71. szám alatt. (É. n.) 12. lap. Az 1902/03-as tanévtől új tanterv lépett életbe, s az 1903/04-es tanévben is eszerint oktattak. Az említett tanárok mindkét tanévben az „éktíményes rajz”, új nevén, ornamentika oktatásáért feleltek. Az új tantervben e tárgyhoz kapcsolódott a *Csendélet-rajz és festés*, korábbi nevén *Szemléleti látszattan*, melyről a tantervet ismertető, 1902/03. tanévre vonatkozó évkönyv a 32–33. lapokon írja, hogy „*ezen tárgy nem geometriai rajz jellegével bír, mint ezt sokan helytelenül értelmezték*”, hanem „*a helyes látást, a természeti tárgyak és formák pontos és beható megfigyelését*” segíti elő. Nem itt, hanem a fentiekre épülő *Iparművészeti rajz és tervezés* tárgynál olvasható ez a figyelemre méltó mondat: „*A tárgyak először plastikusan, festőien ábrázoltatnak, monochrome vagy színesen, azután lapos, silhouette-szerű kivitelben.*” Ezt a sziluettyszerű, monokróm kivített feltétlen segíthette a fotogram. A tárgycsoport megőrzésével kapcsolatosan pedig ugyan-ezen évkönyv 22. lapján olvashatjuk a magyarázatot: „*Osztályozás után a beadott munkák a növendékeknek rendszerint visszaadottnak, a tanárok azonban jogosítva vannak azokat egészben vagy részben az intézet növendék-munkatára vagy az iskolai kiállítás számára visszatartani.*”

natkozásában pusztán a név és az emelet stimmel, ami nem túl sok. A katalógusban fényképekről nincs szó, csak áttételesen: a XIV. teremben id. Dörre Tivadar, Nádler Róbert és Havranek Ferenc vezetése alatt iparművészeti rajz és tervezés feladatok, „továbbá külön üvegszekrényben” többek között három nagy és két kis fényképkeret. A képcsoportra a kiállításról megjelent rövid kritikák sem térnek ki.⁶⁰

Pedig a „Préselt levelekről készült fényképek” megnevezés alatt található képek feltétlen figyelmet érdemelnek. Bizonyosan az iskolában készültek, bár eddigi információink szerint 1903 előtt nem volt az intézményben működő, felszerelt fotólabor. A negatívok nyomán készített pozitív kontaktmásolatok minden bizonnyal feladatmegoldások. A gyűjteményben jelenleg 15 darab fotogramnegatív található, a pozitívok alapján 6 darab hiányzik. A 69 db pozitív kontakt a negatívok különböző felhasználásával, csoportosításával készült, összesen 13 típusba sorolható, s a diákoknak kiadott, a leltárkönyv alapján 1903-ból származó feladat valószínűleg az 1902/03-as tanévtől érvényes, új tantervhez kapcsolódhatott. A 4111-1. sz. kartonon látható felragasztva egy ún. „ékitményes rajz” (ornamentikaterv) fotó-reprodukciója is.

A fotogram szó a magyar vagy angol nyelvben korábban sem ismeretlen,⁶¹ csak más a jelentése, mint ahogy az 1919–1920-as évektől Moholy-Nagy László, Man Ray és Christian Schad képei nyomán ma használjuk. A technika, vagyis fényérzékeny papírra helyezni valamely (átlátszatlan, áttetsző) tárgyat, illetve növényt, megvilágítani és előhívni, a fotográfia legkorábbi időszakától ismert (sőt, korábbról is, ha az árnyékrajzokra

⁶⁰ „Láttuk a mintarajziskola növendékeinek húsvéti kiállítását. Vagy öt-hatezer festmény, rajz, vázlat, tervezet került itt bemutatásra, amelyet szerény áron elárúítani is próbáltak, amely azonban csaknem mind arra van kárhoztatva, hogy újabb studiumok céljára átfestessék, lomtárba vagy makulatúráként a papírgyárba kerüljön. Több-kevesebb tudás, jóízűség és ötlet jellemezte e munkák zömét s önkéntelenül is eszünkbe jutott: nem lehetne-e ez a tömörked energiát és művészi készséget már az iskolában praktikus feladatokhoz szoktatni, ahelyett, hogy a rajzolóasztal fiókjá számára dolgoztatnák. Abszolút tudatlanságban és izléstelenségben szenvedő kontár mázolók ezrével garázdálkodnak nálunk mindenfelé; a művészietlen gépi sokszorosítások társadalmunk legelőkelőbb rétegeiben is találunk pártolókra s a mi művésznövendékeink, sőt fiatalabb művészeink egész serege is, figyelemreméltó tudását, izlését és művészi készségét akadémikus jellegű feladatokra fordítja. Érvényesülését még inkább megnehezítik az úgynevezett egyéniségek, akik sem festeni, sem rajzolni nem tudnak, de úszva az árral, kékre festik a zöldelő füvet és zöldre a rajta legelő ökröt s rögtön nagy reményekre jogosító fiatal művészek hírébe jutnak.” Tavaszki műkiállítások. Katolikus Szemle, 1907. június. 633.

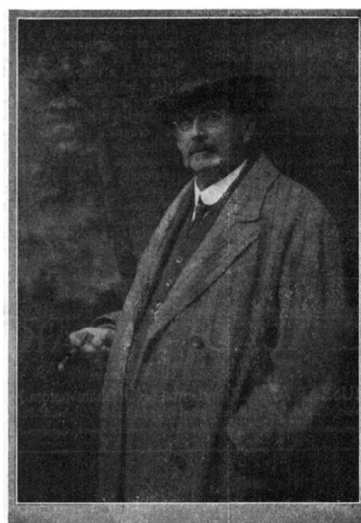
„Az Orsz. M. Kir. Mintarajziskola és Rajztanárképző-intézet kiállítását rendezett növendékei munkáiból, mely március hó 27-én nyílt meg. A kiállításon látható művek egyfelől a különböző szakok és tantárgyak menetét tüntetik fel, másrészt pedig bepillantást engednek a növendékek önálló munkálkodásába. Sajnos, most nincs terünk ahhoz, hogy e kitűnő intézetünknek az iparművészet szempontjából is nagy fontosságú és áldásos működését méltóan ismertessük; fentartjuk ezt más alkalomra, amidőn a tanárok és növendékek munkálkodását képen is mutathatjuk be. Ezúttal csak kiemeljük, hogy a kiállítás egyik fénypontja az a csoport, mely jeles grafikus művészeink, Olgyay Viktornak még alig féléves tanításának eredményeit mutatja be. Szívből üdvözljük az intézet vezetőségét, hogy alkalmat ad növendékeinek oly életrevaló s a növendékek artisztikus érzésének fejlesztésére annyira alkalmas technikák elsajátítására, milyen a rézkarc és az aquatinta. Kívánatos, hogy ifjú művészeink mennél nagyobb lelkesedéssel karolnák fel e művészi technikákat, melyeknek eddig alig volt néhány magyar művelője. Örvedetes haladást láttunk a szobrászati műveknél is, amelyek szintén új erő, Radnai Béla szobrásztanár vezetésével készültek. Az intézeti tanítás méltatását – mint említettük – más alkalomra tartjuk fenn magunknak, most csak sajnálkozásunknak adunk kifejezést, hogy a nagyarányú kiállítás keretében nem jutott hely az intézettel szoros összefüggésben levő, 1904. év óta fennálló rajzpedagógiai gyakorló iskolának, holott bemutatása éppen a rajzpedagógusokat kiválóan érdekelné.” Magyar Iparművészet, 1907. 106–107.

⁶¹ Magyarul előfordul például GOTHARD 1890. 3.

vagy a direkt növénylenyomatokra gondolunk). Anna Atkins, William Henry Fox Talbot hasonló technikával készült képei ma már kihagyhatatlanok bármely alapos fotótörténeti diskurzusból. Ami furcsa itt, a dátum, mivel jól látszik a szakadás a kronológiában: az 1830–1850-es évek, illetve az 1920-as évek között erre technikára alig van (felderített) példa. Legföljebb, mikor a Daguerre és a William Henry Fox Talbot-féle eljárás, vagyis a direkt pozitív és a negatív–pozitív eljárás közti különbséget magyarázzák, használták alkalmilag, didaktikus célból.⁶² De nem lehetetlen, hogy épp iskolai vagy szakköri alkalmazása e szemléletes képtechnikának valamifajta folytonosságként felderíthető lenne. Tudjuk, Moholy-Nagy László valószínűleg hasonló helyzetben találkozott ezzel a kreatív lehetőséggel, amikor a Lohelandon készített képeket, a „nők új generációja” fényműhelyének produkcióit megismerte.⁶³ Konkrétabban Bertha Günther lehetett a technika közvetítője, akinek a fotogramjain növények és virágok voltak láthatók. Valószínű, hogy a lohelandi amazonok sem követelnék maguknak a felfedezés dicsőségét. A valódi kérdés,



19. kép – Zelesny Károly matricája, 1888. A 2. sz. kép hátoldalán



Id. WEINWURM ANTAL cinkográfus.
Julius hó 9-én, életének 73-ik évében elhunyt. Temetése július 11-én
volt a kerepesi-útr melletti temetőben, kiterjedt családjának és nagy-
számú tisztelőinek részvétele mellett.

20. kép – Weinwurm Antal

62 A *Vasárnapi Ujság* az 1890-es műcsarnoki műkedvelő fotókiállításához kapcsolódóan cikksorozatban ismerteti a fotográfiát. „Manapság annyi bizonyos, hogy nemcsak a fotografia terén, hanem általában véve annyi mindenfélét kell tudni, hogy a művelt embernek absolute nincs ideje mindenről tudomást szerezni. Hajdanában a tanulás azért volt bajos, mert bő lére eresztették, nehéz köntösbe bujtatták a vékony eredményeket, pedig idő volt elég. Ma meg már az eredmények bősége az, mely minden téren szinte ijesztően fenyeget, az idő meg túlságosan kevés. Ezért rövid idő alatt lebetően sokat tanulni, egyszóval a gyakorlatiság, ez a mi korunk egyik jelszava. És ez utóbbi czélnek felelnek a kiállítások meg, melyeken aránylag rövid idő alatt sokat tapasztalhatunk.” SCHMIDT Sándor: A fotográfáról III. *Vasárnapi Ujság*, 1890. május 25. 341. A második közlemény illusztrációi: „Egy falevél negatív képe. Ugyanazon falevél pozitív képe.” SCHMIDT Sándor. A fotográfáról I. *Vasárnapi Ujság*, 1890. május 11. 322–323.

63 FISCHER, Iris: *Lichtbildwerkstatt Loheland – Fotografien einer neuen Generation Weib*. Bauhaus Archiv Berlin, 2007.; KÖHN, Eckhardt: *Amazonenstaat in der Rhön: Das Loheland war die Geburtsstätte einer neuen Weiblichkeit aus dem Geist des Tanzes und der Fotografie*. <http://www.societyofcontrol.com/ppmwiki/pmwiki.php/Main/LoheLand> [2021.10.03.].

hogy mikor, miért és hogyan nyúlnak egy meglévő, ám valamilyen okból mellőzött, időlegesen elfelejtett képkalkotó eljáráshoz újra, kik és hol?⁶⁴ A Mintarajziskolában, mint a képek mutatják, ez valamiért az 1903-as év környékén megtörtént, de sem előzménye, sem közvetlen következménye nem ismert az esetnek. Hasonlóképp ahhoz, ahogy Székely Bertalan lómozgás tanulmányai, zoetrop szalagjai⁶⁵ is csupán egyetlen tanév, mondhatni egyetlen kurzus erejéig jelentek meg az oktatásban.

KÉPJEGYZÉK

1. kép Az 1885. évi Budapesti Általános Országos Kiállítás. Kozmata Ferenc vagy Klösz György (A kiállítás fényképészeti vállalata) fényképe. MKE Gyűjtemény 4773/c/1.
2. kép Az 1888. évi Pécsi Általános Mű-, Ipar-, Termény- és Állatkiállítás. Zelesny Károly fényképe. MKE Gyűjtemény 4773/c/2.
3. kép A férfiak könyvtári olvasóterme. A háttérben a falakon a kiállításokon bemutatott képek egy csoportja. Az 1900-as Párizsi Világkiállításra készített albumból. (Az Orsz. Magy. Kir. Mintarajziskola és Rajztanárképző fényképalbuma és az intézet alaprajzai) Weinwurm Antal fényképe, 1899. MKE Gyűjtemény 3568/15.
4. kép A 4. képen látható olvasóterem az első világháború idején. A háttérben a falakon a kiállításokon bemutatott képek. Tiszti kórterem a Képzőművészeti Főiskola könyvtári olvasótermében. Kép a hadikórház sorozatból, sebesültek és ápolónők. Weinwurm Antal felvétele, 1914. MKE Gyűjtemény 6520. 1. 1.
5. kép Az 1896. évi ezredéves kiállítás képei, Budapest. Az iskola kiállítása a Közoktatási Palota központi csarnokában. Alakrajzok: III–IV. évf. Szaktanár: Székely Bertalan. Weinwurm Antal fényképe, MKE Gyűjtemény 3338/4.
6. kép Az 1–2. és 5. képek részlete
7. kép A 3–4. képek részlete
8. kép Strobl Alajos „millenniumi látványosság-terve” az epreskerti műteremben. Hungária diadalkocsija. Morelli Gusztáv fényképe, 1894. MKE Gyűjtemény 337-06.
9. kép Strobl Alajos „millenniumi látványosság-terve” az epreskerti műteremben. Szoboralak reflektorral az „obeliszk” csúcán. Morelli Gusztáv fényképe, MKE Gyűjtemény 337-08.
10. kép A 8. kép részlete – fényképezőgép a műteremben

⁶⁴ Újabb példa: Edgar Lissel with Barnaby Dicker: *A Green Tincture*. 2017–2018. <https://edgarlissel.de/a-green-tincture/>, https://edgarlissel.de/wp-content/uploads/2020/04/Lissel_Dicker_Green-Tincture.pdf [2021.10.03.].

⁶⁵ SZÓKE 1992.

11. kép A 9. kép részlete – reflektor
12. kép A kép jobb oldalán Tardos Krenner Viktor, a bal oldalon fehér köpenyben a lépcsőn álló alak talán Rössner Adél. „Rajztanítónőjelöltek a Mezőgazdasági Múzeum belső udvarán alakrajzi tanulmányokat végeznek.” Weinwurm Antal fényképe, 1915. A kép megjelent: ÉVKÖNYV 1914–15., 19. lap, az idézett felirat az ott olvasható képaláírás. Az eredeti kép: MKE Gyűjtemény 6520-2-27.
- 13–17. kép Préselt levelekről készült fényképek. MKE Gyűjtemény 4114.
18. kép „Egy falevél negatív képe. Ugyanazon falevél pozitív képe.” Schmidt Sándor, A fotográfia I. *Vasárnapi Ujság*, 1890. május 11. 323.
19. kép Zelesny Károly matricája, 1888. A 2. számú kép hátoldalán.
20. kép Weinwurm Antal. *Ország-Világ*, 1918. július 14. 343.

FORRÁSOK

- CÍMJEGYZÉK 1883 *A M. Kir. Országos Mintarajztanoda és Rajztanárképezde könyvtárának címjegyzéke.* Budapest, 1883.
- ÉVKÖNYV *A Magyar Képzőművészeti Egyetem jogelőd intézményeinek évkönyvei 1879–1941.* (<http://www.mke.hu/konyvtar/evkonyvek>) [2021.06.10.]
- KATALÓGUS 1900 *Az. Országos Magyar Királyi Mintarajziskola és Rajztanárképző könyvtárának címjegyzéke.* Összeállította VÁRDAI Szilárd. Budapest, 1900.
- VÁRDAI 1900 VÁRDAI Szilárd: *Az Országos Magyar királyi Mintarajziskola és Rajztanárképző könyvtárának címjegyzéke.* Budapest, 1900.

SAJTÓFORRÁSOK

- Budapesti Szemle, 1869
- Fővárosi Lapok, 1871–1884
- Sürgöny, 1861
- Vasárnapi Ujság, 1861–1899
- Budapesti Hírlap, 1894–1899
- Pesti Napló, 1870
- Rajzoktatás: Magyar Rajztanárok és Rajztanítók Országos Egyesületének értesítője, 1905–1906

IRODALOM

- BICSKEI 2003 BICSKEI Éva: Műkedvelés és professzionalizáció között. Nők képzőművészeti oktatásának intézményesülése az első világháborúig. *Korall* 4. (2002):13. 5–29. (<http://epa.oszk.hu/0400/00414/00009/pdf/01bicskeieva.pdf>) [2021.06.10.]
- BICSKEI 2007 BICSKEI Éva: A Női Festészeti Tanfolyam – A Magyar Királyi Női Festőiskola története (1885–1921). *Ars Hungarica* 35. (2007):1. 51–94.
- BICSKEI 2010 BICSKEI Éva: *Ámor és Hymen. A fiatal Székely Bertalan szerelmi történetei*. Budapest, 2010.
- BLASKÓNÉ – BOJTOS 2016 BLASKÓNÉ Majkó Katalin – BOJTOS Anikó: A Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtárának és Művészeti Gyűjteményének története. *Per Aspera ad Astra* 3. (2016):1. 53–68. (<https://journals.lib.pte.hu/index.php/paaa/article/view/3879>) [2021.06.10.]
- BÁN 2002 BÁN András: „Mert Pascal legyen az, aki a világ külszíne mögött rejlő igazságokat magától felismeri”. Fényképek a Magyar Képzőművészeti Egyetem könyvtárában a XIX. század utolsó negyedéből. In: *A Mintarajztanodától a Képzőművészeti Főiskoláig*. Szerk. BLASKÓNÉ MAJKÓ Katalin – SZŐKE Annamária. Budapest, 2002. 291–298.
- FARKAS – PAPP 2007 FARKAS Zsuzsa – PAPP Júlia: *A műtárgyfényképezés kezdetei Magyarországon (1840–1885)*. Budapest, 2007.
- GÁBOR 2018 GÁBOR Kitti: Morelli Gusztáv fényképészeti munkássága az 1890-es években. *Ars Hungarica* 44. (2018):3. 357–374.
- GOTHARD 1890 GOTHARD Jenő: *A fotográfia: gyakorlata és alkalmazása tudományos czélokra*. Budapest, 1890.
- NAGY 2002 NAGY Ildikó: Egy fotóegyüttes az Epreskertről 1894-ből. In: *Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve 1997–2001. Művészettörténeti tanulmányok Sinkó Katalin köszöntésére*. Szerk. KIRÁLY Erzsébet – JÁVOR Anna. Budapest, 2002. (https://library.hungaricana.hu/hu/view/ORSZ_NEMG_Ek_13_1997_2001/?pg=206&layout=s) [2021.06.10.]
- RÉVÉSZ 2015 RÉVÉSZ Emese: *Kép, sajtó, történelem. Illusztrált sajtó Magyarországon 1850–1870 között*. Budapest, 2015.
- RÓNA 1907 RÓNA Béla: Hoffmann Alfréd. In: *Magyar könyvkereskedők évkönyve 1906*. Budapest, 1907. (http://epa.oszk.hu/02500/02548/00014/pdf/EPA02548_magyar_konyvkereskedok_evkonyve_1906_V-XVII.pdf) [2021.06.10.]
- SIMON 2016 SIMON Melinda: *Hoffmann Alfréd és a dualizmus könyvkereskedelme*. Budapest, 2016.

- SZŐKE 1992 SzŐKE Annamária: *Székely Bertalan mozgástanulmányai*. Budapest, 1992. (http://www.c3.hu/szekely_bertalan/index.html)[2021.06.10.]
- VARGA 1997 VARGA Katalin: Egyszer és azóta sem. Önkéntes fényképész szövetkezet a Millenniumi Kiállításon. *Budapesti Negyed* 15. (1997):1. (<http://epa.oszk.hu/00000/00003/00013/varga.htm>) [2021.06.10.]

Az MKE fényképgyűjteményével kapcsolatos fontosabb publikációk

BAJI Etelka – VARGA Judit: Feltárulnak a mappák – Fényképek a Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtárában. *Fotóművészet* 42. (1999):5-6. (http://www.fotomuveszet.net/korabbi_szamok/199956/fenykepek_a_magyar_kepzomuveszeti_egyetem_konyvtaraban) [2021.06.10.]

A Mintarajztanodától a Képzőművészeti Főiskoláig. Szerk. BLASKÓNÉ MAJKÓ Katalin – SZŐKE Annamária. Budapest, 2002. <http://www.mke.hu/mintarajztanoda/> [2021.06.10.]

B. MAJKÓ Katalin: *A Magyar Képzőművészeti Egyetem könyvtárának története és különgyűjteményeinek bemutatása*. Budapest, 2007.

„Bús düledékeiden...” Müllner János fotóinak gyűjteményes kiállítása. MKE, Barcsay Terem, Budapest, 2010. <http://www.mke.hu/node/31515> [2021.06.10.]

Egyszer volt fényképek. Válogatás a Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtára fotógyűjteményéből. Kiállítási katalógus. Budapest, 2000.

FOTÓ / MODELL. Képek a természet és művészet között. MKE, Barcsay Terem, Budapest, 2016. <http://www.mke.hu/fotomodell/> [2021.06.10.]

A felejtés emlékei. FOTÓ / MODELL 2. MKE, Barcsay Terem, Budapest, 2018. <http://www.mke.hu/fotomodell2/> Katalógus magyarul és angolul: http://www.mke.hu/fotomodell2/res/fotomodell2_kiallitasvezeto.pdf [2021.06.10.]

A felejtés emlékei. Képek a természet és művészet között. / Memoires of Forgetting. Images between Art and Nature. Szerk., összeáll., bev. PETERNÁK Miklós. Budapest, 2018.

Melléklet

Fotográfiaival kapcsolatos címek a Magyar Képzőművészeti Egyetem első könyvtári katalógusából

A M. Kir. Országos Mintarajztanoda és Rajztanárképezde könyvtárának címjegyzéke. Budapest, Atheneum, 1883. alapján.

Felmerülhet, mi egy ilyen listának a haszna? Mivel a gyűjtés az 1883-as állapotokat mutatja, így az 1900-as nyomtatott katalógussal összevetve az 1883–1899 közti gyarapodásról is képet kaphatunk. Mindezt összehasonlítva a többször átmásolt, kézzel vezetett leltárkönyvekkel – melyek ugyanakkor lényegében máig megőrizték az eredeti sorszámozást, illetve a Várdai Szilárd által kialakított szakozással kapcsolatos jelöléseket –, pontosítható a beszerzések kronológiája, s ezt lehet még finomítani, sőt szinte évekre bontani az *Évkönyvekben* időszakonként publikált gyarapodási számok segítségével. Az egyes tételeket – úgy az esetleges elírásokat, mind a kiegészítő adatokat – a mai, online katalógus révén pontosíthatjuk, illetve ellenőrizhetjük, vajon jelenleg is elérhető-e az adott mű a könyvtárban (nagyra valószínűleg igen).

Példa:

1883-as katalógus, 63. lap:

Fortier G. La photographie, son origine, ses procédés, ses applications. Paris, 1876. 1 köt. 8r.

Mai elektronikus, interneten elérhető könyvtári katalógus adata:

Fortier, G., La photolithographie: son origine, ses procédés, ses applications. Paris: Gauthier-Villars, 1876., 74 p., 2 t. fol.: ill.; 21 cm. Lelőhely: MKE Könyvtár, N. 21

A lista összesen 68 tételt sorol fel, a tartalomjegyzékből adódó elsődleges kategória alatt 47 címet, míg a kötet többi részében még 21 címet találtunk. Néhol a kiadvány megadja a fényképek számát is, ezt összeadva a 66–72 lapokról összesen 2375 darabot, a többi helyről még 550 fotográfiát számolhattunk meg, ami közel 3000 fénykép – ez nem kevés. Mindenütt meghagytam az eredeti írásmódot, a hibákat csak akkor javítottam, ha értelemzavaró volt.

„Grafikus munkák, minták, kéziratok, fényképek stb.”, 66–72. lap (47 tétel)

The anatomy of foliage; photographed examples of the principal forest trees. In winter and in summer. Arranged by Thomas Hatton, photographed by Edward Fox. Brighton. 16 fényk., fol.

Antik és régi olasz épületek, szobrok a egyéb műtárgyak után készült fényképek. 124 lap, 8r.

Architektonikus részletek, interieurök stb. Bassermann in Heidelberg. 57 fénykép, 4r. 67

Bécsi épületek után készült fényképek. Verlag der Kunsthandlung von Ludwig Niernberger. Wien. 10 lap, 4r.

Dürer Albrecht. Handzeichnungen im königlichen Museum zu Berlin. In der orig. Grösse photographiert von gebr. Burchard in Berlin. Mit Vorwort von Dr. B.. Graf Stillfried-Alcantara. Nürnberg. 72 1. fol.

Dürer Albrecht kisebb Passiója. Beszédes Sándor fényvéseti utánezatai. Esztergom, 1875. 10 1. 4r.

Dürer Albrecht nagyobb Passiója. Beszédes Sándor fényvéseti utánezatai. Esztergom, 1875. 12 1. fol.

Fényképek régi s (néhány) újabb mesterek művei után. Reproduction inaltérable d' apres l' original par Ad. Braun, Dornbach. 30 1. fol.

Fényképek régi mesterek kéziratjai s festményei után. 20 1. 4r. és 166 1. fol. alakban. 186 lap.

Handzeichnungen deutscher Meister. Eine Sammlung von Bildern aus Italien und der Schweiz. Im Lichtdruck reproducirt von Schober et Bachmann. Stuttgart. 2 1. fol.

Halinel Ernst Julius, Prof. Der Bacchuszug an dem alten (abgebrannten) kön. Hoftheater in Dresden. 8 fényk. fol.

Halinel Ernst Julius, Prof. Sculpturen an dem kön. Museum in den alten kön. Hoftheater zu Dresden. Eerner Denkmäler, Statuten, Entwürfe, Reliefs etc. Dresden. 12 fényk. fol.

Heidelberg. Verlag von Fr. Bassermann in Heidelberg. 69 fényk. 4r.

Holbein rajzai után készült fényképek. Arczképek. 26 1. 4r.

Holbein Hans des älteren Silberstief-Zeichnungen im kön. Museum zu Berlin. In orig. Grösse im Lichtdruck ausgeführt von A. Frisch Mit Text von Dr. Alfred Woltmann. I. Abtheil. 14. fol.

Holbein's Madonna. Lithografia után készült fénykép. Hanfstaengel. Dresden. 11. fol.

A képzőművészet remekei. A festészet és szobrászat legkitűnőbb műemlékei. Eredeti mesterek után fénynyomatokban készíti és kiadja Divald Károly, szövegét írja Wagner János. Budapest, Eperjes. 1882. 1 köt. fol.

Liezen-Meyer. Das Lied von der Glocke. Theo. Stroefers Kunstverlag. München. 12 fényk. 8r.

Lotz Károly. A m. nemzeti museum plafondjának fényképe. 11., nagy fol.

Lotz Károlytól akt és drapéria tanulmányok. 191 rajz és 3 fényk. Különböző alakban.

Makart Hans. Die fünf Sinne. Photographien nach den Originalen. Verlag v. O. Miethke in Wien. 5 fényk.

Makart Hans. Festzug des allerhöchsten Kaiserpaares. Original-Photographien. 36 fényk. fol.

Matejko János. Batori István. A festmény után készült fénykép. Szubert, Krakkó. 1 1. fol.

Matejko János. Unja Lubelska. A festmény után készült fénykép. Rzewuski, Krakkó. 1 lap, 4r.

Nürnberg. Photographirt von C. M. Eckert. Verlag von F. Bassermann in Heidelberg. 123 fényk. dr.

Original Photographien aus der Kunstgewerbschule in Nürnberg. Nach den Studien, Entwürfen, und ausgeführten künstlerischen und Kunstgewerblichen Gegenständen aus sämtlichen Fächern der Kunstschule. Ausgeführt in der photogr. Anstalt der Kunstschule. Verlag von Sigmund Soldan. Nürnberg. 108 fényk. dr. 71.

Philipot et Jackson, Firenze. Régi olasz mesterek kézi rajzai után készült fényképek. Nagyobb részt architektonikus és ornamentális tárgyak. 477 fényk. 8r.

Preller. Skizzenbuch aus Neapel, Sorrento, Capri etc. 89 fényk. fol.

Régi és modern festők képei után készült fényképek. 199 1. fol.

Rottman Karl's italienische Landschaften. Ausgeführt in den Arkaden des k. Hofgartens in München. München, Berlin. 30 fényk. fol.

Rottmann Karl's italienische Landschaften. In Chromolithographie ausgeführt von R. Steinbock. München, Berlin, London. 3 l. fol.

Salon de 1875. Eredeti festmények után készült fényképek. Goupil et Cie- Paris. 100 l. 4r. **Schmutzer** kézi rajzai után való fényképek. 8 l. fol.

Schwind Moriz, von. Das Märchen von den sieben Raben. Im Lichtdruck von Joseph Albert in München. 6 l. 4r.

Schwind Moriz, von. Die schöne Melusine. Ein Cyclus von 11 Bildern, photographirt von J. Albert in München. Stuttgart, fol.

Siemiradzky H. Les flambeaux de Nérón. A festmény után készült fénykép. 1 l., fol.

A Sixtina kápolna képei. Braun-féle eredeti felvételek. 104 kisebb és egy nagy áttekintő lap. 105 fényk. 4r. és egy fol.

A Sixtina kápolna plafondjának szinnyomatú képe. Pratesi dell, printed in oil colours by Storch and Kramer Berlin. L. Gruner direxit. 1 l., fol.

Smith Joshua. Fényképek: siró és nevető gyermekfejek. Chicago, 1880. 2 l. 8r.

Spanyolországi műtárgyak, különösen épületek után való fényképek. J. Laurent et Cie-Madrid. 99 fényk. fol.

Strassburg. Photographirt von C. M. Eckert. Verlag von F. Bassermann in Heidelberg. 4 l. 4r.

Studien aus dem Schwarzwald. F. Bassermann in Heidelberg. 51 fényk. 4r.

Tájképi tanulmányok. Bassermann in Heidelberg. 154 fényk. 4r.

Tirolai képek. Original-photografien von E. Lotze. Verlag von Fr. Moser. Bozen. 61 fényk. 4r.

Vereschagin B. festményei után való fényképek. 12 l., fol.

Vereschagin szőnyeggyűjteményéből való fényképek. 5 l.,fol. és 26 l., 4r

Vischer Peter's Werke. Mit Text von Dr. Wilhelm Lübke. Nürnberg. 60 fényk., fol.

Würzburgi fényképek. Szobrok és épületek. Photoraphische Anstalt. T. Albert, Würzburg. 33 l., 4r.

Más csoportokba sorolt kiadványok (21 db):

A budapesti 1876. májusi műipari és történelmi kiállítás műtárgyai. Fényképezte és kiadja Klösz Gy. Budapesten. 50 l. 4r.

A cs. kir. **muzeum műtárgyai** után készült fényképek, 28 nagyobb és 70 kisebb alakban. 8r. és 4r.

A zsámbéki templom fényképei. Klösz fölvételei. Budapesten. 6 lap. fol.

Anatómiai praeparátumok után készült fényképek. 4 fényk. 8r.

Az **Esztergomi főegyház kincstára 79** műtárgyának 55 fényképe. Az esztergomi főegyház kincstárának történelmi, műirodalmi és okmánytári részletei. Kiadta Simor János prímás megbízásából és költségén Dr. Dankó József, kanonok. Esztergom, 1880. 1 köt. szöv., 55 fénykép fol.

Concours d'architecture. 40 photographies d'après les dessins des architectes. Paris, fol.

Darwin Charles. Der Ausdruck der Gemüthsbewegungen bei dem Menschen und den Thieren. Aus dem englischen von J. Victor Carus. Stuttgart, 1874. 1 köt. 8r.

Die **Kunstwerke am Denkmal des Kaisers Maximilian I.** in der Hofkirche zu Innsbruck. Die Hauptbegebenheiten aus dem Leben Maximilians ausgeführt von Colin, sowie 28 Standbilder aus Erz von Peter Vischer, Godl u, Sondenstrauch. Original Photographien von Fr. Bopp. Innsbruck. Soldan's Verlag. Nürnberg. 55 fénykép, fol.

Die **Loggien im Vatican.** Wien. Photographie und Verlag von Carl Haack. 41 fényk., fol.

Fortier G. La photographie, son origine, ses procédés, ses applications. Paris, 1876. 1 köt. 8r.

Fragments d'architecture antique, 44 photographies d'après les originaux des architectes penionnaires de l'Academie de France à Rome. fol.

Gerlach Heinrich. Photographien von original Abdrucken mittelalterlicher gravirter messingener Grabplatten. Freiburg, 1867. 1 köt. 4r.

Hefner-Alteneck J. H. v. Original-Entwürfe deutscher Meister für Prachtrüstungen französischer Könige. Photographiert von Friedr. Bruckmann. München. 18 1. fol.

Kunst-u. Kunstgewerbe-Ausstellung München, 1876. Nach den Originalen photographirt u. in unver. phot. Druck mit ausführlichen begleitenden Text von H. G. v. Berlepsch, fol.

Kunstwerke aus dem germanischen National-Museum zu Nürnberg. Original Photographien ausgeführt von J. Hahn. Nürnberg. 36 fénykép, fol.

Meubles et objets d'art des XVI. XVII. XVIII. siècles. 57 planches photographiques. Goupil et Com. Paris, 1871. fol.

Pélegry Arsène. La photographie des peintres, des voyageurs et des tourists. Paris, 1879. 1 köt. 8r.

Polisch Ch. Ekitményes rajzok után való fényképek. Ernst Wormuth. Berlin, 64 1. 8r.

Régi bútorok után készült fényképek. L. V. Angerer. 69 1. 8r.

Scamoni Georg. Handbuch der Heliographie nebst practischen Wegweiser im Gebiete der bezüglichen Gravirkunst, Metall-Aetzung, Vergoldung etc. St. Petersburg, 1872. 1 köt. 8r.

Vogel Hermann, Dr. Die chemischen Wirkungen des Lichtes und die Photographie in ihrer Anwendung in Kunst-Wissenschaft und Industrie. Leipzig, 1874. 1 köt.

**Photographs in the Background of Art Training.
Snapshots about the Photography Collection of
the Hungarian University of Fine Arts**

by Miklós Peternák

(Summary)

The photo collection of the Hungarian University of Fine Arts was literally a latent material for nearly a hundred years, as 19th-century photographs, mostly consist of art reproductions, were removed from daily use as technology changed. In the early 1990s, the director of the library, Katalin B. Majkó, noticed this exceptional corpus and called for its professional processing, which is essentially still going on today. In 2016 and 2018, the university presented this internationally significant imagery to the public through two exhibitions and a book. In the course of this work, several previously unknown stories from the past of this year's 150-year institution have been revealed, some of which are presented in the paper published here.